

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar
Doktori Iskola

dr. Bolyky Orsolya

AZ EMBERÖLÉSEK JOGI ÉS KRIMINOLÓGIAI JELLEMZŐI, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A MENTÁLIS TÉNYEZŐK BÜNTETŐJOGI
ÉRTÉKELÉSÉRE

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Belovics Ervin tanszékvezető egyetemi tanár

Társ-témavezető:

Prof. Dr. Polt Péter egyetemi tanár

Budapest, 2018.

Tézisek

Az emberölés alapesete a legegyszerűbb, egyszersmind a legsúlyosabb bűncselekmények közé tartozik. Egyszerű, hiszen alaptényállásának értelmezése nem igényel különösebb jogászai logikát, ugyanakkor az egyik legmagasabb fokú társadalomra veszélyességet jelentő deliktumként tartjuk számon. Bár a jogállamiság megköveteli a tettközpontú szemléletet az ítélkezés során, az emberölések felderítésénél, minősítésénél és megítélésénél az alanyi oldal feltárása, azaz a tettes személyisége, illetve a tudatában lejátszódó folyamatok különösen nagy jelentőséggel bírnak más erőszakos bűncselekményekhez viszonyítva: az emberölés nyitott törvényi tényállás lévén, a bűnösség formájáról és a motívumról szóló döntés kardinális szerepet játszik a jogkövetkezmények alakulásának szempontjából. Dolgozatomban elsősorban – a jogi és szociológiai jellemzők feltárásán túl – az emberölés motívumaival és a bűncselekmény szubjektív oldalával foglalkozom, valamint mindezen keresztül a pszichológiai és pszichopatológiai tényezők „jogi terepen”, nevezetesen a büntetőítéletekben való megjelenését és értékelését vizsgálom.

A dolgozat bevezetője sajátosan alakul: a tett-, illetve a tettesközpontú büntetőjogi szemlélet bemutatását követően kísérletet teszek annak bizonyítására, hogy az emberölési ügyek ítélkezési gyakorlatában a tettes személyiségének, életkörülményeinek megismerése nagyobb jelentőséggel bír, mint más bűncselekmények esetében. A modern jogállamiság által megkövetelt tettalapú büntetőjogi megközelítés az emberölési ügyekben halványabbá válik és a tettes személyisége, a bűncselekmény alanyi oldalának alapos feltárása kap erősebb színezetet. A jogalkalmazói gyakorlat ezekben az ügyekben is elsősorban az objektív bizonyítékok előtérbe helyezésére törekszik, azonban

elkerülhetetlen a bűncselekmény alanyának mélyreható vizsgálata, amely viszont a szubjektív értékelési folyamatokat erősíti.

Az első fejezetben kapott helyet az alanyi oldalt meghatározó *bűnösség dogmatikai elemzése* is. Emberölés esetében – nyitott törvényi tényállás lévén – a bűncselekmény alanyi oldalának, azaz a bűnösség kérdésének felderítése, értékelése különösen fontos szempont a bírói döntés meghozatalában. A bűnösségről szóló és ma is tartó jogdogmatikai vita arra enged következtetni, hogy a büntetőjog-alkalmazásban az egyik legnehezebb feladatot az elkövető tudatában lejátszódó folyamatok felderítése és rekonstruálása jelenti. Az emberi gondolkodás és érzelemvilág komplexitásának és a motívumok sokféleségének elismerését bizonyítja, hogy a törvény az emberölés tényállásához a bíró mérlegelési szabadságát biztosító tág büntetési tételkeretet rendel, amely egyaránt lehetővé teszi a legszigorúbb és a legenyhébb büntetések kiszabását, vagy akár intézkedések alkalmazását is.

A II. fejezet *első része az emberölés magyarországi szabályozásának történetét* tekinti át az államalapítástól kezdve napjainkig. Az emberölés szabályozástörténetének változásai jól tükrözik az egyes korszakok viszonyát az emberi élet értékéhez. Az élethez való jog általános és mindenekfelett álló legfőbb értékének megfogalmazása a XVII–XVIII. századi felvilágosodáshoz kapcsolódó természetjogi megközelítésben gyökerezik. A felvilágosodás polgári jogi eszméinek térnyeréséig a vagyoni pozíció határozta meg a büntethetőséget és a büntetéseket, valamint az áldozat társadalmi helyzete is döntő befolyást gyakorolt a cselekmény megítélésére. Az élet értékét vagyontárgyakkal, pénzzel fejezték ki, illetve az elkövető és az áldozat családjának megegyezésétől függött, hogy a cselekmény milyen következményekkel járt. A második világháborút követően, az ember alapvető jogairól szóló nemzetközi dokumentumok egyértelműen kifejezték az emberi élet mindenekfeletti védelmét.

A II. fejezet második része az emberölés vitatott kérdéseinek szabályozástörténetét és dilemmáit mutatja be. A történelem folyamán a jogalkotó az emberölést többé-kevésbé differenciáltan szabályozta, lényegében a motívum és a megvalósítási mód alapján. Mára a minősítő körülmények sora kibővült, ugyanakkor bizonyos – korábban külön szakaszban szabályozott – tényállások megszűntek, vagy beépültek az emberölés tényállásai közé.

Ilyennek tekinthető az *újszülött megölésének büntette mint az emberölés egyik privilegizált esete*, amely 1999. évi megszűnését követően a tizennégy évet be nem töltött sértett sérelmére elkövetett emberölésnek minősül és a minősített eseteknek megfelelően akár életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető. Kutatásainkból azonban kiderült, hogy – a törvényben meghatározott súlyos szankció kilátásba helyezése ellenére – a jelenlegi bírói gyakorlat a korábbi privilegizált tényállásban megfogalmazott feltételeknek megfelelő cselekmények elkövetőit továbbra is enyhe büntetésben részesíti.

A jogalkotó a passzív alany speciális állapotával kapcsolatos más minősített esetek sorába vette az utóbbi évtizedekben egyre gyakoribbá váló, fizikai vagy szellemi *fogyatékkal élők, illetve idős koruknál fogva védtelenebb, kiszolgáltatottabb sértettek sérelmére* elkövetett ölési cselekményeket is. Ennek alapján súlyosabban büntetendők a védekezésre képtelen személy sérelmére és az idős koránál vagy állapotánál fogva védekezésre korlátozottan képes személy sérelmére megvalósított szándékos emberölések is.

A jogalkotó a jelenleg fennálló társadalmi–gazdasági–kulturális körülmények között úgy ítélte meg, hogy a legsúlyosabb személy elleni erőszakos bűncselekmények – így természetesen a szándékos emberölések – elkövetőinek büntethetőségét 12 éves életkornál húzza meg. A *büntethetőségi korhatár* leszállítása tekintetében nincsen egységes álláspont a gyermekvédelmi szakemberek és a fiatalkorúakkal foglalkozó büntetőjogászok, valamint a jogalkotó között. Az alapvető ellentét a büntetőjog szerepéről alkotott felfogásban gyökerezik: a jelenlegi szankciórendszer és büntetés-végrehajtási

körülmények képesek-e betölteni 12-13 éves elkövetőknél a nevelő–reszocializációs–reintegrációs funkciót, amelyet esetükben a jogalkotó elsődleges célul tűzött ki? A gyermekekkel foglalkozó szakemberek szerint a válasz egyértelműen nem. Ugyanakkor ők is elismerik, hogy a legsúlyosabb bűncselekményt megvalósító kiskamaszok cselekményeinek következmények nélkül hagyása sem megfelelő társadalmi reakció. A dolgozat röviden kitér a büntetőjogi felelősségre vonhatóság életkori meghatározásával kapcsolatban felmerült szakmai érvek ismertetésére.

A gyermekkorú vagy akaratnyilvánításra képtelen – leginkább kóros elmeállapotú – személy öngyilkosságában történő közreműködés az emberölés speciális alakzata lett. Így a hatályos Btk. emberölésnek minősíti és az emberölés alapeseteként bünteti azt az elkövetési magatartást, amely szerint az elkövető tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosság elkövetésére, feltéve hogy az öngyilkosságot elkövetik. Korábban az ilyen fajta elkövetési magatartás megvalósítóját az emberölés közvetett tetteseként értékelte a büntetőítélkezési gyakorlat, azonban a jogtudomány bebizonyította, hogy ez dogmatikailag helytelen következtetés. Végeredményképpen a gyermekkorú vagy a beszámítási képességgel nem rendelkező személy öngyilkosság elkövetésre való felbujtását a jogalkotó az emberölés speciális változatának minősítette. Írásom bemutatja az öngyilkosságban közreműködés tényállásának jogfejlődését és a mai szabályozással kapcsolatos dilemmákat.

A fejezet végül az *erős felindulásban elkövetett emberölés szabályozásának történetét* dolgozza fel. Elmondható, hogy az aktuális történelmi kor erkölcsi követelményei szerinti méltányolható okból származó indulat hatására elkövetett emberölés mindig is enyhébb megítélés alá esett. E privilegizált esetre vonatkozó dogmatikai fejtegetésekkel és az empirikus kutatási tapasztalatokkal a dolgozat későbbi része foglalkozik.

A dolgozat *III. fejezete az emberölések változásainak statisztikai elemzését* tárgyalja. Az ölési cselekményekről rendelkezésre álló nemzetközi és hazai bűnügyi nyilvántartási adatok gazdag választékának háttérében vélhetően a személy elleni legsúlyosabb bűncselekmény áldozatává válásától való félelem és e cselekmény irreverzibilis volta állhat, emellett hangsúlyozandó, hogy a látenciában maradó emberölések aránya elenyésző, a felderítési arány a fejlett országokban 90 százalék körüli. Így az emberölésre vonatkozó statisztikák valóságos adatokat tükröznek.

Az emberölések alakulásának vizsgálata során a mennyiségi mutatók mellett a minősített esetek előfordulási aránya szintén jelentős szempontot képvisel az elemzések során. Bár a bűncselekményekre vonatkozó statisztikák nemzetközi összehasonlítása általában a szabályozások eltérése okán sokszor nehézségbe ütközik vagy egyenesen lehetetlen, az emberölés esetében többnyire létrejöhethet az egyes országokban nyilvántartott adatok összevetése, miután az emberölés alaptényállása hasonlóan alakul, illetve a minősített esetek is nagyrészt hasonlóak. E fejezetben bemutatott hazai és külföldi adatok az emberölések elkövetőinek, a megvalósítások módjainak, motívumainak „sokszínűségét” igazolják. Az is látható, hogy az ölési cselekmények jellegét, az egyes motívumok előfordulásának arányát nagymértékben meghatározza az adott ország kultúrája, az erőszak elterjedtsége, valamint az általános közbiztonság is. A kevésbé fejlett országokban, illetve az Egyesült Államok bizonyos részein a bandaháborúk jelentik a legfőbb veszélyt, míg Európában és a fejlettebb régiókban az emberölések nagy része családon belül történik. A családon belüli erőszak e szélsőséges formája általában a hosszan tartó konfliktusok egyfajta lezárásaként tartható számon. A tipikus elkövetői és a sértetti kör kisebb városokból vagy falvakból származó, átlag alatti vagyoni és jövedelmi viszonyok között élő, aluliskolázott, munkanélküli rétegekből kerül ki, életvitelüket sok esetben krónikus bűnözés és alkoholizmus jellemzi. Ugyanakkor találkozhatunk mindennek az ellenkezőjével is: a jól szituált,

társadalmilag megbecsült rétegekhez tartozók között is előfordulnak ölési cselekmények, amelyeket általában még erőteljesebb közfelháborodás kísér. Általánosságban elmondható, hogy a szélsőséges erőszak megvalósítói legtöbbször indulatból cselekszenek, a „hidegvérű” gyilkosok előfordulása ritka. Kutatásaink egyik legfontosabb megállapítása, hogy *az emberölések alanyainál gyakran jelenik meg valamilyen mentális betegség/zavar, amely akár tekinthető az elkövetővé válás egyik rizikófaktorának is.*

Az utóbbi években Magyarországon a befejezett emberölések és a kísérletek aránya többnyire egyenlő volt és mindkettő csökkenő tendenciát mutatott, a befejezett emberölések korábbi dominanciája megszűnt. Ennek magyarázatául többek között az információáramlás általános javulása, a gyorsabb és könnyebben elérhető, szakszerű és fejlett orvosi segítség is szolgálhat. Az ölési cselekmények minőségének alakulását tanulmányozva azonban kevésbé biztató kép rajzolódik ki: az elmúlt években jelentősen növekedett a minősített esetek aránya, melynek háttérében az állapotuknál és/vagy koruknál fogva kiszolgáltatott személyek sérelmére brutálisan és gátlástalanul elkövetett cselekmények elszaporodottsága állhat. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a bírói ítélezési gyakorlat esetleges változását sem, amelynek eredményeképpen előfordulhat, hogy a bíróság jelenleg ugyanazon tényállás mellett az emberölés minősített alakzatát állapítja meg, míg korábban csak az alapeset miatt ítélték volna el az elkövetőt.

Ki kell emelni, hogy az elmúlt néhány évben, a súlyosabb minősítésű cselekmények elterjedtségével párhuzamosan, illetve annak megfelelően a szigorú büntetések kiszabása is gyakoribbá vált.

A IV. fejezet az emberöléseket általánosságban vizsgáló, 2016. évben lefolytatott

empirikus kutatásom (továbbiakban: emberölés kutatás¹) eredményeit tárgyalja. Vizsgálatom a szándékos emberölések jogi és kriminológiai hátterének feltárását célozta, különös tekintettel az elkövetők elmeállapotával kapcsolatos kérdésekre.

Kutatási kérdések, hipotézisek:

- 1) Az emberölésekkel foglalkozó korábbi kutatások eredményei alapján azt feltételeztem, hogy az elemzés tárgyául szolgáló ügyek döntő hányada a családtagok – elsősorban a párkapcsolatban lévők – közötti hosszan tartó konfliktus eszkalálódása, a családon belüli erőszak „tetőpontja”.
- 2) Előfeltételeztem az alkoholos állapotban elkövetés, az alacsony iskolázottság, a munkanélküliség, az átlagon aluli anyagi helyzet, azaz a kifejezetten rossz szociális körülmények gyakori előfordulását ebben a mintában is.
- 3) A női elkövetők tekintetében azt vártam, hogy náluk a partner sérelmére történő elkövetés, valamint – főként a kiterjesztett öngyilkosságok esetében – a gyermekeik, illetve az újszülöttjük sérelmére megvalósított ölési cselekmények jellemzőek.
- 4) Az elkövetők mentális állapotát tekintve – a korábbi kutatási eredmények alapján – feltételezhető volt az elkövetés előtt fennálló mentális betegségek, zavarok gyakori előfordulása, amellet, hogy ezek a beszámítási képességet várhatóan nem érintik.
- 5) Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabási gyakorlatának elemzésére irányuló kutatás adatai szerint, még e legbrutálisabb cselekmények miatt elítéltek között is, viszonylag magas volt a büntetlen előéletűek aránya. Ennek alapján feltételeztem, hogy az emberölések elkövetői között még

¹ Bolyky Orsolya: Az emberölések jogalkalmazási problémái és kriminológiai jellemzői. Kutatási jelentés, OKRI, 2016

több lesz a büntetlen előéletű terhelt, amelyből következik, hogy az emberölések kiemelkedő hányadánál nem a tipikus bűnözői karrier a jellemző attribútum, hanem a személyiségben rejlő rizikótényezők kapnak kiemelkedő szerepet a „gyilkossá” válás folyamatában.

- 6) A személyiségzavarok, különösen az erőszakos bűnelkövetőknél gyakran diagnosztizált antiszociális személyiségzavar büntetőjogi megítélése régóta vita tárgya mind a jogászok, mind a pszichiáterek körében. A bírói ítéletek erre irányuló részei mentén igyekeztem megismerni a személyiségzavar megítélésére vonatkozó jelenlegi ítélkezési gyakorlatot.
- 7) Az erős felindulásban elkövetett emberölések alacsony száma ellenére azt feltételeztem, hogy a tudatot elhomályosító, tudatszűkítő hatású indulat viszonylag sokszor jelenik meg a mintában, azonban az erős felindulás egyéb feltételeinek hiánya okán az emberölés e privilegizált esetének megállapítására csak kevés ügyben nyílik lehetőség.
- 8) Kutatási kérdésként fogalmazódott meg, hogy van-e az elkövető személyiségének, különösen intellektusának, iskolázottságának „látens” hatása a büntetés mértékére? A fiatalkorú és fiatal felnőttek esetében a magasabb intellektusú terhelték – hasonló tényállás és előélet mellett – enyhébb büntetésben részesültek, míg a több ember sérelmére elkövetett emberölések iskolázottabb és/vagy magasabb értelmi színvonalon álló elkövetői súlyosabb szankcióra számíthattak. Feltételezésem szerint az általános mintában szereplő elkövetőkhöz is ez utóbbi eredmények párosulnak.

A kutatás módszere:

A mintába a 2013–14-ben jogerősen lezárt, szándékos emberölés büntette miatt elítélt elkövetők ügyei kerültek, a vizsgálathoz – többnyire – a **bírósági,**

ügyészségi és nyomozási iratok is rendelkezésre álltak, így összesen 133 ügy elemzésére került sor. A minta összetételét a hivatalos bűnügyi statisztikában (ENyÜBS) megjelenő minősítő körülmények és a szándékos emberölés megyénkénti előfordulási aránya határozta meg. A mintába tartozott a vizsgált két évben előforduló valamennyi női elkövető aktája, valamint a kóros elmeállapot miatt felmentett elkövetők ügyei is.

Az ügyek elemzését a bűnügyi iratokban szereplő adatok alapján kérdőíves módszerrel végeztem, az adatok feldolgozása SPSS statisztikai program használatával történt. A strukturált kérdőívek előre meghatározott válaszlehetőségeket tartalmaztak, az egyes változók közötti összefüggések feltárására *chi próbát* alkalmaztam.

Az aktákból származó adatokat az emberölési ügyekben ítélező bírakkal történt személyes beszélgetés egészítette ki, amely a résztvevő bírák szakmai továbbképzésének keretében zajlott.

Főbb kutatási eredmények:

Összességében elmondható, hogy a tipikus emberölést elkövető gyermekkorát és felnőtt életét is a szocioökonómiai szempontból hátrányos helyzet, sokszor kriminális környezet jellemzi. Elsősorban a rossz szocializáció, valamint az egyéni fizikai, idegrendszeri és pszichológiai adottságok teremtik meg annak a lehetőségét, hogy a feszült, konfliktusokkal terhelt helyzeteket agresszív, esetleg másokat fizikailag is bántalmazó magatartással kell megoldani. A gyenge iskolai teljesítmény alacsony iskolai végzettséget és ezzel általában párosuló alacsony intellektust eredményez, amelyek egyértelműen az emberölés legfontosabb rizikófaktorai közé sorolhatók. A társadalmi elvárásoknak nem megfelelő viselkedést először az óvoda és iskola, majd felnőtt korban a munkaerőpiac nem tolerálja, kivetí magából. A munkaerő-piaci elhelyezkedési lehetőségek korlátozottsága vagy akár kizártsága maga után vonja az egzisztenciális

lecsúszást, az alkoholizmust és egyéb testi és mentális megbetegedéseket, majd mindez bűnelkövetéshez, az erőszak – elsősorban a családon belüli erőszak – eszkalálódásához és akár ölési cselekményhez is vezethet.

Kiemelt figyelmet érdemel, hogy az emberölést elkövetők fele büntetlen előéletüként került a bíróság elé. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az illető soha nem követett el látenciában maradó bűncselekményt, illetve hogy soha nem tanúsított agresszív magatartást másokkal szemben. Azonban büntetőjogi és kriminológiai szempontból elgondolkodtató, hogy miért nem rajzolható fel egyfajta bűnelkövetői ív, miért nem jelentkezik valamiféle fokozatosság az enyhébb bűncselekmények elkövetésétől a súlyosabb felé, és miért éppen a legsúlyosabb személy elleni deliktumot valósítja meg az elkövető. A kutatások eredményeiből arra következtethetünk, hogy a mentális állapot, a pszichiátriai betegségek és személyiségzavarok rendkívül fontos tényezők a szélsőséges erőszakot megvalósítók körében.

Kutatási eredményeimet kiegészítettem és összehasonlítottam korábbi, az emberölés egy-egy speciális aspektusát célzó vizsgálatainkból szerzett információkkal. Ezen kutatások szintén az aktavizsgálat módszerét alkalmazták és nagyrészt ugyanazon kérdéseket boncolgatták, mint a már említett önálló kutatásé. Így rákérdeztek az elkövetők demográfiai, szocioökonómiai státuszára, korábbi büntetéseire, mentális állapotára, a sértettek alapadataira, valamint a cselekmények tipikus körülményeiről, motívumairól is részletes tájékoztatást adtak. A vizsgálatok kiemelten foglalkoztak az elkövető pszichológiai és pszichopatológiai jellemzőinek ítélkezési gyakorlatban történő értékelésének elemzésével, valamint felhívták a figyelmet az emberölésekkel kapcsolatos jogalkalmazási problémákra, jogértelmezési dilemmákra, nehézségekre is.

Az összehasonlító elemzéshez figyelembe vett kutatások tehát a következők voltak:

1. Az első kutatás a fiatalkorúak és fiatal felnőttek (14–24 évesek) által szándékosan elkövetett emberölések jellegzetességeinek megismerését célozta.²

A vizsgálat 115 darab, 2005–2009. években jogerősen lezárt bűnügyi akta elemzésén alapult, a mintában összesen 165 elkövető szerepelt.

2. A második vizsgálat az emberölés egyik legsúlyosabbnak tartott minősített esetére, nevezetesen a több ember sérelmére elkövetett emberölések kriminológiai elemzésére terjedt ki.³ Ennek során a 2000–2012 között jogerősen lezárult, valamennyi ilyen minősítésű bűncselekmény bűnügyi iratait dolgoztuk fel, így összesen 189 ügy aktája került górcső alá.

4. Kitérek az életfogytig és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának jogalkalmazói gyakorlatát bemutató, szintén 2016. évben végzett aktakutatás – dolgozatom szempontjából releváns – eredményeire is.⁴ A vizsgálat 176 (92 feltételes szabadságra bocsátható életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, 48 TÉSZ-es és 36 egyéb büntetéssel sújtott) elkövető vonatkozásában született ítélet elemzését tartalmazza. E legsúlyosabb büntetéseket tipikusan emberölések miatt szabják ki, ezért ezek az ügyek alkalmasak voltak a kifejezetten emberölési tárgyú kutatások vonatkozó részeivel való összevetésre, illetve azok kiegészítésére. Mindemellett az életfogytig tartó és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott terheltek ítéleteinek indokolása lehetőséget ad a pszichológiai és egyéb, a bírói meggyőződést alátámasztó, a szabad mérlegelés körébe tartozó tényezők analizálására.

² Tamási Erzsébet (szerk.): Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata. OKRI, Budapest, 2015

³ Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya: A több ember sérelmére elkövetett emberölések jogi és kriminológiai vizsgálata. Kutatási jelentés, OKRI, 2013–2014. Ezzel kapcsolatosan lásd Nagy László Tibor: Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 52., OKRI, Budapest, 2015, 41–58. o.

⁴ Nagy László Tibor – Bolyky Orsolya – Solt Ágnes – Szabó Judit: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a feltételes szabadságra bocsátás jogalkalmazási gyakorlata. Kutatási jelentés, OKRI, 2016

A dolgozat *V. fejezete az önálló empirikus kutatásom eredményeire támaszkodva az elkövetők mentális állapotára vonatkozó adatok részletes elemzését* nyújtja. Az adatok azt mutatták, hogy a szélsőséges erőszakot megvalósítók körében gyakran fordul elő valamilyen mentális diszfunkció, amely azonban a legtöbb esetben nem érinti a büntetőjogi beszámítási képességet.

A fejezet bevezetőjében röviden kitérek a *normalitás kérdésének* biológiai, pszichológiai és pszichiátriai megközelítésének alapvető különbségeire, majd a szociológia tudományának erre vonatkozó legfontosabb elméleteit ismertetem, végül a jogi és erkölcsi diszciplína főbb tételeit tekintem át.

A szociológia társadalmi struktúrákat, viszonyokat vizsgáló tudománya, a pszichológia mint az individuumból kiinduló, az emberi lélek működését magyarázó diszciplína és a jog, amely a társadalmi együttéléshez szükséges szabályok összességét adja, mindegyikük esetében a normalitás definíciójához a békés viszonyok fenntartása és az ehhez szükséges emberi szükségletek kielégítésének biztosítása kapcsolódik. A kriminológia és a büntetőjog tárgya a normálistól negatív irányba eltérő, azaz a deviáns működés okainak, tényezőinek vizsgálata. Ide tartozik minden olyan jelenség és magatartás, amely nem támogatja a békés társadalmi együttélést, a többségi társadalom számára zavaró, kártékony, veszélyes.

A fejezet következő része a *kóros elmeállapot büntetőjogi és kriminológiai kérdéseivel* foglalkozik. A történeti bevezetés és az angolszász fogalom-meghatározást követően a beszámítási képesség dogmatikáját tekinti át, majd a mentális állapot és a beszámíthatóság összefüggéseit vizsgálja. Bár a jelenlegi büntetőjogi szabályozás már nem tartalmazza a kóros elmeállapotot megalapozó legtipikusabb kórképeket, az igazságügyi pszichiátria a mai napig ezek mentén alakítja ki szakvéleményét, illetve a jogalkalmazói gyakorlat is erre alapozza ítéletét. Minderre tekintettel szükségesnek tartottam, hogy röviden bemutassam az ítéletekben leggyakrabban előforduló mentális zavarokat, így a tudatzavart, a

pszichózist, valamint a személyiségzavarok közül az antiszociális személyiségzavart és a pszichopátiát.

Az ide vonatkozó legfontosabb empirikus kutatási eredményeim ismertetésére mindezek után kerül sor. Az emberölési mintában megjelenő mentális zavarok statisztikai elemzése mellett a szakvéleményekben az igazságügyi elmeorvosi és pszichológusi vizsgálatok jegyzőkönyv-szerű rögzítése alapján összesítettem a felmerülő eljárási nehézségeket és aggályos pontokat.

Fontos kérdés a *szakértői és a bírói kompetencia határainak tisztázása*. A kompetencia-határokkal kapcsolatos problémák kiküszöbölése érdekében célszerű lenne a folyamatos szakmai egyeztetés a jogászok és a szakértők között, amelynek során elsősorban a szakvéleményekben előforduló fogalmak tisztázására, a szakterületek pontos meghatározására kerülhetne sor. Ennek eredményeképpen a kirendelő szerv kérdései és a szakértők válaszai is a büntetőeljárás szempontjából releváns információk megszerzésére irányulhatnak.

A disszertáció **VI. fejezete** a kutatásom középpontjában álló kérdést boncolgatja, nevezetesen azt, hogy a pszichés tényezőket hogyan értékeli a büntetőjogi ítélkezési gyakorlat, figyelembe veszi-e azokat a büntetés kiszabásnál vagy az ítélet megfogalmazása során? Mindezekre az előzőekben bemutatott körképek kapcsán, az ítéletek textuális elemzéséből kerestem a választ.

A kutatásokban szereplő ítéletek arról tanúskodnak, hogy többségében (70%) következetes a bírói gyakorlat a beszámítási képesség korlátozottságának enyhítő körülményként való értékelésében. Ugyanakkor a fiatal „gyilkosok” között 30%-ban találhattunk olyanokat, akiknek nem volt teljes a beszámítási az elkövetés időpontjában, mégsem értékelte ezt a bíróság enyhítő tényezőként. Ennek hátterében általában a cselekmény kirívóan brutális elkövetési módja állhatott és csupán az enyhe fokban korlátozott elkövetőknél fordulhatott elő, mivel a bíróság indokolása szerint az ilyen magatartások kegyetlenségét még az

elmebeli képességeikben korlátozott személyeknek is fel kell ismerniük.

Az, hogy a mentális zavar vagy betegség mikor vehető figyelembe enyhítő körülményként, a következő megállapításokra jutottam: a kirívóan brutális cselekmények megvalósítása esetén a pszichés zavarok jelentősége általában eltörpül, ugyanakkor, akiknél a mentális állapot enyhítő körülményként szerepelt az ítéletben, azok között többségben voltak a teljesen beszámítható elkövetők (60%). Ez utóbbi oka lehet, hogy ilyenkor a bíróság csak bizonyos személyiségjegyeket emel ki és azokat veszi enyhítő tényezőként figyelembe, míg ha a beszámítási képesség korlátozott, akkor azt a maga teljességében kell enyhítő körülményként értékelnie.

Ha a nemek szempontjából vizsgáljuk a kérdést, megállapítható, hogy a nőknél gyakrabban értékelték a lelki tényezőket enyhítő körülményként, mint a férfiaknál. Hozzá kell tenni, hogy a nők által elkövetett emberölések motívuma, előzménye (családi krízis, bántalmazott nők, súlyos depresszió) minden esetben valóban súlyos testi és/vagy lelki abúzushoz, traumához kapcsolódott.

A motívum és a pszichés tényezők büntetéskiszabás során történő figyelembevétel között szintén összefüggés mutatkozik. Egyértelműen látszik, hogy a „hidegvérrel” elkövetett gyilkosságok (előre kitervelt bosszú, bűncselekmény leplezése, bérgyilkosság) esetében elenyésző arányban fordul elő, hogy a személyiségzavart, személyiségtorzulást enyhítő körülményként vegyék figyelembe. Ugyanakkor az érzelmi motívumoknál (féltékenység, régóta húzódozó konfliktus, krízishelyzet, félelem) átlagosan 20–22%-ban értékelték a mentális hátteret enyhítő tényezőként. Ez utóbbi arány sem tekinthető magasnak, amiből az következik, hogy a magyar bírói gyakorlat emberölési ügyekben kisebb hangsúlyt helyez a pszichés zavarok jogi értékelésére.

A személyiségzavar büntetőjogi megítélése a legtöbb vitát és ellentmondást váltja ki mind a jogászok, mind az igazságügyi pszichiáterek között. Kutatásaink alapján abban sincsen egységes gyakorlat, hogy a büntetéskiszabás során súlyosító vagy enyhítő tényezőként vegyék-e figyelembe a beszámítási

képességet nem érintő személyiségzavart. Szubjektív és képlékeny annak a megítélése, hogy a személyiségzavar hatással volt-e a bűncselekmény elkövetésére, azt mennyiben segíthette elő vagy könnyíthette meg.

Az elemzett emberölési esetek között valamennyi schizofréniában szenvedő elkövető ügye felmentéssel és – egy kivétellel – kényszergyógykezelésük elrendelésével zárult. Az általuk megvalósított öléseket családtagjaik sérelmére, váratlanul, brutális és bizarr módon követték el. Több esetben előfordult, hogy a cselekményt közvetlenül megelőző időszakban már jelentkeztek paranoid tünetek és téveszmék, amelyeket az orvosok többnyire nem vették komolyan vagy nem kezelték megfelelően, ennek következtében a tünetek súlyosbodtak, végül tragédiához vezettek. Bár az emberöléseknél megjelenő ítélkezési gyakorlat a schizofréniában szenvedőket szinte automatikusan felmenti a büntetőjogi felelősség alól, a klinikai pszichiátria felhívja a figyelmet arra, hogy akár a súlyos mentális betegség és a büntethetőség kizárása közé nem tehető minden esetben egyenlőségjel: az a tény önmagában, hogy a tényállásszerű cselekményt megvalósító személy elmebeteg, még nem jelenti azt, hogy a cselekmény a pszichózisából következett.

Külön figyelmet érdemel az *erős felindulás* jogalkalmazói értelmezése. Hatályos Büntető Törvénykönyvünkben egyetlen bűncselekmény tartalmazza az erős felindulást tényállási elemként, ez pedig az erős felindulásban elkövetett emberölés büntette, amely hagyományosan az emberölés privilegizált tényállása. A törvény egyszerű megfogalmazása mögött több dogmatikai probléma húzódik. Egyfelől meg kell határozni az elkövetőn kívül álló feltételként állított méltányolható ok fogalmát, másrészt meg kell jelölni az elkövető tudatára és érzelmi állapotára vonatkozó erős felindulás határait.

Az erkölcsileg igazolható külső ok megítélését a jogalkotó a döntéshozóra bízta. Alapvetően a megalázó, súlyosan becsületsértő viselkedést a joggyakorlat méltányolható körülményként értékeli. Mindezek mellett, miután a

méltányolhatóság erősen erkölcsi kategória, magában hordozza a kulturális különbségekből fakadó, valamint az egyéni szubjektivitásból eredő eltérő megítélés lehetőségét. Leggyakrabban a sértett provokatív magatartása vagy az általa előidézett váratlan esemény értékelhető a privilegizált eset alapjául. Az ítélkezési gyakorlat szerint súlyosabb sérelem szükséges az erős felindulás kimondásához, azonban a tipikusan családon belül előforduló, hosszú éveken át tartó bántalmazó viszony mintegy végső akkordjaként megvalósuló emberölések háttérében az adott helyzetben akár egy kisebb, de erkölcsileg méltányolható sérelem is kiválthat tudatszűkült állapotot és az ehhez társuló indulatot.

Az erős felindultság kérdésénél az ittas állapot hatásának megítélése különösen nehéz. Alapvetően az alkoholos befolyásoltság nem zárja ki az emberölés privilegizált esetének megállapítását, a gyakorlatban azonban nehéz elkülöníteni a különböző külső tényezők lehetséges hatásait.

A sértett által tanúsított fizikai támadás elleni jogos védekezés időbeli túllépése – amennyiben a védekezés a támadó halálával végződik, vagy a támadó életének kioltását célozza – tipikusan erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősül. A méltányolhatóság mellett nélkülözhetetlen kritérium, hogy az ölésre irányuló szándék kialakulása és a cselekmény megvalósítása között „*viszonylag rövidebb idő teljen el*”⁵. Az eltelt idő hosszúságának megítélése szintén az adott körülmények mérlegelésétől függ, sem a jogszabály, sem a jogértelmezés nem ad pontos számszerű meghatározást. Annyi azonban biztosan megkövetelendő, hogy a szándékot kiváltó erkölcsileg menthető ok felmerülése és a cselekmény véghezvitele folyamatot alkosson, más esemény ne szakítsa félbe.

Az erős felindulás fennállásáról szóló döntés kompetenciája a jogalkalmazóhoz tartozik, ezért ehhez – elvileg – nem szükséges elmeorvos szakértőt igénybe vennie. Ezzel ellentétben a bírói gyakorlat az elhomályosult tudat vizsgálatát szakértőre bízta, mivel a kóros elmeállapot körébe tartozó tudatborulás és az ép lélektani alapon kialakuló homályos tudat a laikus számára nehezen különíthető

⁵ 3/2013. számú BJE határozat, I. pont B.6. szakasz b) pont

el egymástól, egyfelől a hasonló tünetek miatt, másfelől a cselekmények körülményei is a lényeges pontokon általában egyezést mutatnak. Miután a tudatborult állapot is létrejöhet erkölcsileg menthető okból, nem ez lesz a fő elhatárolási szempont, hanem az, hogy az indulat ép lélektani vagy kóros lélektani alapon keletkezett-e. A gyakorlat azt mutatja, hogy a jogalkalmazó a patológiás pszichés állapot lehetőségének felmerülése esetén a lélek épségéről (egészségéről) való döntést mindenképpen szakértőre bízza. Megfontolandó az erős felindultságról szóló döntés szakkérdéssé tétele, miután a lélek épségének – vagy a másik oldalról betegségének – vizsgálata szakértőre tartozik.

A felvetett kérdések sokaságából kitűnt, hogy a két tudományterület – nevezetesen a jog és a pszichiátria – találkozása a büntetőeljárásban közel sem problémamentes. A nehézségek, ellentmondások, kompetenciahatárok tisztázásának hiányosságai mögött sokszor a vizsgált szakterületeken használt szakkifejezések, szakmai fogalmak eltérő értelmezése áll, emellett a konkrét ügy szakmán belüli megítélése, értékelése sem mindig azonos: ez a jogban a különböző szintű bíróságok ítéleteiben tükröződik, míg az igazságügyi elmeorvosok között a szakvélemények mutathatnak eltérő álláspontokat.

A **VII. fejezet** az emberölés speciális jelenségével, az úgynevezett *kiterjesztett öngyilkossággal* foglalkozik. Azért tartottam lényegesnek e ritkán előforduló, de annál nagyobb közfelháborodást keltő jelenséggel külön fejezetben foglalkozni, mert ezeknél a cselekményeknél a lelki állapotnak, pszichés megbetegedéseknek még nagyobb jelentősége van. Ezt bizonyítja az is, hogy a kiterjesztett öngyilkosságokról szóló kutatások leginkább a pszichiátria tudományterületén bukkannak fel. Kutatásaink alapján minden olyan cselekményt a kiterjesztett öngyilkossághoz soroltam, amelynek eredményeképpen az elkövető egy megszakítatlan „cselekményfolyam” során, egyetlen akarat-elhatározással, ölési

cselekményt követ el hozzá érzelmileg közel állók sérelmére, majd önmagával is végez. E cselekmény összetettsége azt eredményezi, hogy az egyes érintett tudományterületek – jog, szociológia és pszichológia – a kiterjesztett öngyilkosság más-más elemét emelik ki és annak alapján definiálják. Így a kiterjesztett öngyilkosságokkal kapcsolatosan a legfőbb megválaszolandó kérdés, hogy – tágabb értelemben – az emberölésekhez vagy az öngyilkosságokhoz sorolhatók-e inkább, vagy esetleg külön kategóriát képeznek?

A nemzetközi kutatások és a magyar vizsgálat eredményei alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy a kiterjesztett öngyilkosságok jogi szempontból egyértelműen az emberölésekhez sorolandók, azonban pszichiátriai szempontból a választ a cselekmény motívuma alapján differenciálnunk kell. Eszerint az altruisztikus változat az öngyilkosságokhoz áll közelebb, tekintettel arra, hogy az elkövető tudatában önmaga a sértettekkel egy egységben jelenik meg. A bosszúból elkövetett kiterjesztett öngyilkosságok kifejezett célja a másik ember megölése miatti lelki szenvedés okozása, ezért ezek inkább a másokra irányuló agresszív cselekményekhez sorolhatóak, így az emberölésekhez köthetőek.

A kiterjesztett öngyilkosságok jellegzetességei, kategóriái az egyes országokban nagyfokú hasonlóságot mutatnak. Az elkövetők döntő többsége férfi, míg az áldozatok jellemzően nők, akik az elkövetőkkel házastársi vagy élettársi viszonyban éltek. A férfi elkövetők cselekményének indítóoka legtöbbször féltékenység vagy a partner elvesztésének elviselhetetlensége, míg a nőket inkább az őket körülvevő kilátástalan élethelyzet hajtotta. A férfiak elsősorban partnerüket vagy partnerüket és gyermekeiket, míg a nők szinte kivétel nélkül gyermekeiket ölték meg, mielőtt önmagukkal is végeztek. Mindkét nemnél tipikusnak tekinthető a depresszió jelenléte, amelyet már korábban diagnosztizáltak, de a kezelése elmaradt.

Dolgozatom *VIII. fejezete* az emberölési ügyek *büntetéskiszabási gyakorlatát* tárgyalja. Az emberölés nyitott törvényi tényállása és tág büntetési tételkerete lehetővé teszi a bíró mérlegelési jogának érvényesülését. Kutatásaink azt bizonyították, hogy a büntetés kiszabása során a bíróság ki is használja a törvény adta lehetőségeket, mindez jól tükröződik a kiszabott büntetések sokféleségében. A kiszabott szabadságvesztések tartama változatos képet mutat, amiből egyéniesített büntetéskiszabási gyakorlatra következtethetünk.

Az emberölés kiemelkedő tárgyi súlyú cselekmény lévén megköveteli a bizonyítékok széles körű beszerzését és értékelését. Vizsgálatom elsősorban arra kereste a választ, hogy a törvényben meghatározott, kötelezően figyelembe veendő szempontokon túl, milyen tényezők játszhatnak szerepet a kiszabott büntetés mértékének megállapításában? Egységes-e a bírói gyakorlat az emberölésekkel kapcsolatos büntetéskiszabás tekintetében? Az esetleges kirívó eltérések mögött milyen indokok állhatnak?

A kiszabott büntetések tartama az emberölés büntetési tételének alsó vagy felső határához közelít, azaz a középső tartományban szereplő értékekkel kevésbé találkoztam. A kiszabott határozott idejű szabadságvesztés-büntetések hossza – nem számítva bele az életfogytiglanra ítéleteket – átlagosan 10,3 év volt, amely a középértékhez közeli értéket jelent. Az elkövetők 22,3%-a a legsúlyosabb büntetésben – életfogytig vagy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésben – részesült. Ez utóbbi cselekmények többségét valóban extrém brutalitás jellemzi, vagy az elkövető korábbi büntetettsége, bűnözői életvitele alapozza meg a legsúlyosabb büntetés kiszabását.

Bár a törvény nem differenciál az egyes minősítő körülmények között azok súlyosságát illetően, mégis Szignifikáns összefüggés mutatkozott a kiszabott szabadságvesztés tartama és egyes minősítő körülmények előfordulása között: így a nyereségváagnál és a védekezésre képtelen, illetve az idős koránál fogva védekezésre korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett emberöléseknél, amelyek esetében az elkövetők szigorúbb büntetésre számíthattak, míg a

különös kegyetlenség megjelenése az átlaghoz képest relatíve enyhébb büntetéssel járt. Ez utóbbi háttérben sokszor pszichés körülmények, valamint az elkövető életkora (sokszor ez a fiatal elkövetőkhöz kapcsolódó elkövetési mód) mint enyhítő tényező állt.

Fő szabályként a szabadságvesztés hossza és a minősítő körülmények száma között szignifikáns összefüggést találtunk: a minősítő körülmények számának emelkedésével párhuzamosan növekedett a kiszabott szabadságvesztés hossza. Ugyanakkor előfordultak olyan ügyek, amelyekben az egyszeresen minősülő cselekmények kirívóan súlyos büntetés kiszabását vonták maguk után. Ezeknél általában az elkövető többszörösen büntetett előélete játszott domináns szerepet a súlyos büntetés meghatározása során.

A bűncselekmény stádiuma – amely objektív körülmény – jelentős hatást gyakorol a büntetések időtartamára. A magyar bírói gyakorlat egységes abban, hogy a kísérletig jutott emberölések elkövetőit általában enyhébb büntetéssel sújtják.

Vizsgáltam a kiszabott büntetés és az elkövető iskolai végzettségének összefüggését. Az átlagos elkövetői kört tekintve – amely a 30-40 éves korosztályt jelenti – úgy tűnik, hogy az ítélkezési gyakorlat önmagában az intellektus alapján nem differenciál a büntetés súlyosságát illetően. Ezzel szemben a fiatalkorú és a fiatal felnőtt elkövetők esetében az egzisztenciálisan rendezett családi háttér, a magasabb iskolai teljesítmény vagy a kiemelkedő tehetség – tehát az alapvetően más környezet, mint az emberölők többségénél – általában az enyhítés irányába hatott.

Más szempontból azonban a felnőttekéhez hasonlóan alakult a büntetés kiszabási gyakorlat a fiatal korosztálynál is. A velük szemben kiszabható büntetési tételkeret két szélső pontjához közel eső értékekkel találkozhattunk leginkább, míg a „közepes” tartamú szabadságvesztések kevésbé fordultak elő. E szélsőségesnek tűnő gyakorlat okai a fiatal elkövetők által megvalósított cselekmények motívumaiban keresendők: az enyhe ítélettel zárult ügyeket

áttekintve a fiatalok körében megtalálhatjuk az újszülött gyermekük megölését elkövető lányokat, akik mind egzisztenciális, mind egyéb szempontból külön kategóriát képviseltek a vizsgált mintában. Ezen kívül az enyhe büntetést elsősorban a bűnsegédi minőség alapozta meg, valamint kiemelés érdemel a már fentebb említett magasabb intellektus is. A súlyos büntetéssel sújtottak cselekményei általában extrém brutalitással jellemezhetők. A több ember sérelmére elkövetett emberölések kiemelkedő tárgyi súlyát igazolja, hogy a jelenleg kiszabható legsúlyosabb büntetés, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabása a több sértett életét kioltó elkövetőkkel szemben a leggyakoribb. Közülük is általában azok részesültek a legszigorúbb büntetésben, akik védekezésre képtelen személy sérelmére vagy gyermeket bántalmazva valósították meg cselekményüket. Ugyanakkor a több ember sérelmére irányuló kutatásunk alapján bebizonyosodott, hogy a vizsgált esetek között számos, akár bagatellnek tekinthető cselekmény is szerepelt; ezek a kísérleti szakaszban maradt cselekmények nem követeltek halálos áldozatot, sőt olyan ügyekkel is találkoztunk, amelyekben egyáltalán nem sérült meg senki. Az ítéletekben előforduló súlyosító és enyhítő körülmények kigyűjtése és csoportosítása alapján a büntetés mértékére gyakorolt hatásuk tekintetében a következő tényezők emelendők ki: a súlyosító körülmények közül a cselekmény extrém brutalitása, a közfelháborodás keltése, a sértett személye (pl.: köztisztviselőben álló személy), az enyhítők közül a teljes, bűnösségre is kiterjedő beismerés, a sértett magatartása a bűncselekményt megelőzően, a sértetti megbocsátás (nyilvánvalóan csak kísérlet esetén), valamint a cselekményt követő elkövetői magatartás és lelki állapot.

E fejezet részletesen foglalkozik a terhelti *védekezéssel és a védelem sajátosságaival*, valamint azok büntetés-kiszabásra gyakorolt hatásával. Lévé, hogy az emberölés kiemelkedő tárgyi súlyú és nagy társadalmi érdeklődésre számot tartó bűncselekmény, a védelem szerepe és a védekezési stratégia kidolgozása különösen fontos lehet. A védők tevékenységére irányuló más

kutatások eredményei szerint, általánosságban, a meghatalmazott védővel rendelkező terheltek enyhébb büntetésben részesültek, mint a kirendelt védők védencei. Az általam elemzett ügyek azonban azt mutatják, hogy az emberölések elkövetőinek büntetőjogi megítélését nem a védői minőség (kirendelt vagy megbízott) és a védői munka határozza meg, sokkal inkább az elkövetési mód és a sértett személye, valamint – sokszor kimondatlanul – az elkövető személyi körülményei, személyisége és intellektusa. A védekezés elemzése során szembesültem azzal, hogy a terhelt személyi körülményeinek, valamint az eljárás során tanúsított viselkedésének és megnyilvánulásainak a bíróságra gyakorolt hatása sok esetben mégiscsak tetten érhető. Erre tekintettel a védői munka eredményességét inkább az segítheti elő, ha sikerül a terhelt iránt szimpátiát ébreszteni a bíróság tagjaiban. Úgy tűnik, az agresszív, felelősséget mindenáron hárító védekezés kevésbé vezet enyhébb ítélethez. A beszámítási képesség korlátozottságára vagy hiányára történő hivatkozás szakvéleménnyel alátámasztva szintén eredményes lehet.

A dolgozat *IX., egyben utolsó fejezete* az emberölési ügyekkel kapcsolatos *jogalkalmazói anomáliák, nehézségek* feltárását célozza. Az *emberölés minősítésével összefüggő bizonytalanságok* általában a bűncselekmény alanyi oldalára vezethetők vissza. Az *előre kiterveltség* és az *erős felindulás* olyan jogi kategóriák, amelyek igazolása az elkövető tudatában lejátszódott folyamatok rekonstruálását igénylik. Miután e tekintetben objektív, számokban kifejezhető útmutatások nincsenek és nem is adhatók, a bírói gyakorlat sokszor bizonytalanságot tükröz e minősítő körülmények tekintetében. A kérdések eldöntéséhez az igazságszolgáltatás képviselői szinte automatikusan hívják segítségül az igazságügyi elmeorvos és pszichológus szakértőket, azonban a szakmák képviselői nem feledkezhetnek meg arról, hogy a felvetett problémák jogkérdések, tehát a szakértőtől egzakt válasz nem várható. Erős felindulás felmerülése esetében a szakértő a patológiás indulat kizárásával fontos

támpontot adhat, valamint a cselekménynek az elkövető személyiségéhez való viszonyulása (pl. a személyiségétől idegen) is megkönnyítheti a döntés meghozatalát. Előre kiterveltség kapcsán az intellektus szintje és a bűncselekményhez való viszony feltárása nyújthat segítséget a döntéshozó számára.

Az elemzett ügyek a *különös kegyetlenség* megállapításával kapcsolatban is ellentmondásos gyakorlatot tartalmaztak. A sértett szenvedésének hossza, az elkövetés módja és eszköze alapján az igazságügyi orvos szakértő ad eligazítást arra, hogy a különös kegyetlenség megállapítható-e, de a végső döntés meghozatala szintén a bíróság dolga. Miután a szenvedés milyenségét a konkrét sértett szempontjából kell megítélni, a döntés ismét magában hordozza a szubjektivitás lehetőségét.

Az emberölés kísérlete és az életveszélyt okozó testi sértés elhatárolásának problémája régóta kutatott és vitatott területe a büntetőjogi dogmatikának. Dolgozatomnak nem célja e kérdés mélyebb boncolgatása, csupán röviden tértem ki erre a kutatási mintába került ügyek vonatkozásában. Az említett tényállások elkülönítése ismételten felveti a bűncselekmény szubjektív oldaláról való döntés meghozatalának nehézségét. E két deliktum elhatárolásához az elkövető szándékának megismerése vezethet, azaz annak rekonstruálása, hogy a szándék ölésre vagy testi sértésre irányult-e. A valóságnak megfelelő válasz megtalálásának bonyolultságát gyakran használják ki azok a vádlottak, akik az emberölésben való bűnösségüket tagadva védekeznek. Mivel ilyenkor a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás nem áll rendelkezésre, a bíróságnak az egyéb bizonyítékok alapján kell állást foglalnia a bűnösség tekintetében.

Lényegében tehát, azoknál a minősítő körülményeknél és elhatárolási kérdéseknél merül fel jogalkalmazási probléma, amelyeknek megítélésénél a döntéshozó szubjektív értékítélete is jelentős szerepet játszik.

Összegzés

Az elemzett ügyek azt bizonyítják, hogy a szándékos emberölés – néhány kivételtől eltekintve – kifejezetten indulati bűncselekmény. A szélsőséges megnyilvánulások háttérében a mentális tényezők és az aktuális tudatállapot játsszák a fő szerepet, de ezekhez olyan súlyosan terhelt élethelyzetek és szocializációs folyamatok társulnak, amelyek érthetőbbé teszik az úgymond „normális” emberek számára is akár a különös brutalitás megvalósulását is. Mindezzel semmiképpen sem szeretném azt sugallni, hogy más életének kioltása – a jogos védelem esetét kivéve – elfogadható lenne. Az sem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy „bárből lehet gyilkos”, hiszen a kutatások alapján kirajzolódnak bizonyos jellegzetességek, rizikófaktorok az emberölések háttérében. Ugyanakkor olyan atipikus esetekkel is találkozhattunk, amelyek rávilágítottak arra, hogy e súlyos bűncselekmény legmeghatározóbb tényezője sokkal inkább az elkövető személyisége, intellektusa, korábbi és az elkövetés időpontjában fennálló mentális állapota, mint az aktuális egzisztenciális és szociális körülményei vagy bűnelkövetői múltja.

A kutatási kérdésekre, amely szerint vannak-e olyan, a szakvéleményekben megállapított pszichológiai és pszichopatológiai tényezők, amelyek hatást gyakorolnak a büntetés kiszabására, azt a választ kaptam, hogy egyedül az intellektus átlagosnál magasabb szintje mutat összefüggést bizonyos esetekben – fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetőknél – a büntetés mértékével. Tehát az intellektus szakvéleményben rögzített szintje önmagában nem befolyásolja a büntetés mértékét, azonban az eljárás során a jogalkalmazók által tapasztalható terhelti megnyilvánulások, illetve a terhelt személyiségének a bíróság számára megismerhető szegmensei mégis tükröződnek az ítéletekben, akár a büntetéskiszabási körülmények sorában is találkozhattunk ilyenekkel. Általánosságban elmondható, hogy a magyar bíróságok az emberölések tekintetében egyéniesített ítélkezési gyakorlatot folytatnak, élve a törvény által

biztosított széles körű mérlegelési lehetőséggel, törekedve az objektív, egzakt bizonyítékok elsődlegességére. Kevésbé jellemző a személyiségjellemzők alapos és nyílt büntetőjogi értékelése és figyelembe vétele, amelynek háttérében feltehetően a szubjektívebb döntéshozataltól való idegenkedés is állhat. Ugyanakkor néhány ügyben mégis találkozhattunk a pszichológiai tényezők ítéletben megszövegezett, nyílt elemzésével és értékelésével, amely – a feltételezett félelmekkel ellentétben – nem eredményezett szélsőségesen szubjektív, az átlagtól kirívóan eltérő jogkövetkezményt, nem sugallta az objektivitás háttérbe szorulását, hanem inkább a konkrét ügy cizelláltabb indokolását és ezáltal mélyebb megértését, tisztázását teremtette meg.

A szerző publikációi a disszertáció témakörében

1. Bolyky Orsolya: Önvédelemhez való jog és a jogos védelem. *Ügyészek Lapja*, 2013/1. 65–72. o.
2. Bolyky Orsolya: Elme- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban. In: Bárd Petra – Hack Péter – Holé Katalin (szerk.): Pusztai László emlékére. OKRI–ELTE ÁJK, Budapest, 2014, 97–109. o.
3. Bolyky Orsolya – Tamási Erzsébet – Sárík Eszter: Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 51.* OKRI, Budapest, 2014, 130–165. o.
4. Bolyky Orsolya – Tamási Erzsébet – Sárík Eszter: Omoruri in randul minorilor si al tinerilor, Situatia Ungariere [Homicides among Juveniles and Young Adults]. *Caiete De Drept Penal [Criminal Law Writings]*, 2/2015. szám, Kolozsvár, Cluj Románia, 2015, 11–40. o.
5. Bolyky Orsolya: A kiterjesztett öngyilkosságok kriminológiai háttere. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 52.* OKRI, Budapest, 2014, 59–76. o.
6. Bolyky Orsolya: Született gyilkosok? Motivációk és mentális jellemzők. In: Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata.* OKRI, Budapest, 2015, 85–103. o.
7. Bolyky Orsolya: Igazságügyi elmeorvos és pszichológus szakértő a fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők elleni büntetőeljárásban. In: Tamási Erzsébet (szerk.): *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata.* OKRI, Budapest, 2015, 104–114. o.

8. Bolyky Orsolya: A szubjektivitás megjelenése a büntetőjogban. Magyar Jog, 2015/6. szám, 62. évf., 336–343. o.
9. Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: Fiatalkorú elkövetők a hazai kriminológiai kutatások tükrében. In: Hack Péter – Király Eszter – Korinek László – Patyi András (szerk.): Gályapadból laboratóriumot. Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 377–394. o.
10. Bolyky Orsolya: Az interdiszciplinaritás jegyében... Összefoglaló a Magyar Igazságügyi Orvosok Társasága (MIOT) konferenciájáról. Ügyészek Lapja, 2015/3–4. szám, 22. évf., 114–122. o.
11. Bolyky Orsolya: Gondolatok az emberölések büntetékiszabási gyakorlatáról. In: Vókó György (szerk.): Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára. OKRI, Budapest, 2015, 79–92. o.
12. Bolyky Orsolya: Kiterjesztett öngyilkosságok Beccaria öngyilkosság-felfogásának tükrében. In: Tóth J. Zoltán (szerk.): 250 éves a Dei delitti e delle pene. Tanulmányok Cesare Beccariáról. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XIII. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2015, 112–124. o.
13. Bolyky Orsolya: A terhelti védekezések bírói értékelése emberölési ügyekben. In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 53., OKRI, Budapest, 2016, 64–80. o. ü
14. Bolyky Orsolya: Az emberölések alakulása a hazai és a nemzetközi statisztikai adatok tükrében. Ügyészeti Szemle, II. évf/ 2. sz., 2017, <http://ugyeszsegiszemle.hu/hu/201702/ujsag>, 44-71. o.
15. Bolyky Orsolya: Az emberölés – szabályozási újdonságok és régi vitakérdések. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): A negyedik magyar büntetőkódex – régi és újabb vitakérdései. MTA TK JTI–OKRI, Budapest, 2017, 119–134. o.